

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

eISSN: 3023 - 8498 • Yıl/Year: 2024 • Sonbahar/Autumn • Sayı/Issue: 14

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2024 – Sonbahar / Autumn – Sayı / Issue: 14

ISSN: 2564-7903
eISSN: 3023-8498

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

RUMELİ İslâm Araştırmaları Dergisi | Journal of Islamic Studies

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

Kapsam | Scope: Dinî Araştırmalar, İslam Araştırmaları, Balkan Araştırmaları / Religious Studies, Islamic Studies, Balkan Studies

Periyot | Period: Yılda 2 Sayı (30 Nisan & 31 Ekim) / Biannual (30 April & 31 October)

Yayın Dili | Language Publication: Türkçe & İngilizce & Arapça & Arnavutça & Boşnakça / Turkish & English & Arabic & Albanian & Bosnian

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi Uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.
Rumeli Journal of Islamic Studies is a international peer-reviewed academic journal.

Yayıncı / Publisher

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayıçı Yerleşkesi Edirne, TÜRKİYE

Amblem ve Kapak Tasarımı | Emblem and Cover Design

Dr. Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım ve Mizanpaj | Graphic Design and Layout

Arş. Gör. Muhammet Küçükbaltaoğlu

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 International License (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Rumeli Journal of Islamic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC). Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.

All the responsibility for the content of the papers published in Rumeli Journal of Islamic Studies belongs to the authors.

İletişim | Communication

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne- TÜRKİYE

Tel: 0 284 235 68 99 Fax: 0 284 235 08 87

rumelislam@trakya.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/rumeli>

<https://rumeli.trakya.edu.tr/>

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi
Journal of Islamic Studies
مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

SAHİBİ | OWNER

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat Fakülteleri Adına

Prof. Dr. Ali Öztürk

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Dr. Mustafa Barış

mustafabaris@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER | CO-EDITORS

Dr. Halil İbrahim Kaygısız

hibrahimkaygisiz@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan

ztamdogan@nku.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Sıddık Ağçoban

s.agcoban@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | RESPONSIBLE MANAGER

Dr. Nurullah Koltas

nurullahkoltas@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

REDAKSİYON / REDACTION

Dr. Uğur Boran

ugurboran@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Basım Tarihi / Printing Date

Ekim / October - 2024

<https://rumeli.trakya.edu.tr/> <https://dergipark.org.tr/rumeli>

rumelislam@trakya.edu.tr [rumeliislam@rumeliislam](https://twitter.com/rumeliislam)

KOSOVA'DA İSLAMİ ARAşTIRMALAR SAHASINDAKİ BİLİMSSEL DERGİLERDE TEFSİR İLMİNE DAİR ÇALIşMALAR -"EDUKATA ISLAME" DERGİSİ (1970-2019) ÖZELİNDE-

Geliş Tarihi : 4 Temmuz 2024
Kabul Tarihi : 21 Ekim 2024

Valmire BATATINA KRASNIQI *

Özet

Kosovalı Arnavut düşünürlerin Kur'ân-ı Kerim'in yorumlanması konusundaki çabaları, Arnavut halkı için kutsal İslam metninin derinlemesine ve açık bir şekilde anlaşılmasını sağlamayı amaçlayan bir dizi katkıyı içermektedir. Bu çabalar, genellikle Kosova toplumunun özel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, farklı tarihi ve sosyal bağlamlarda gerçekleştirilmiştir. Kur'ân aynı zamanda Arnavut halkının en çok tercüme etmek ve kendi dillerinde faydalanmak istedikleri kitap sayılmaktadır. Yıllar boyunca Allah kelamının daha iyi anlaşılması için etkili adımlar atılıp tefsir alanı da dahil olmak üzere birçok alanda tercüme ve yazılarla büyük çalışmalara imza atılmaktadır. Bu araştırmada Kosova'da yayımlanan İslamî ilim dergisi olan "Edukata Islame" (İslamî Eğitim) dergisinin tarihçesi ve tefsir alanına katkıları hakkında bilgi verilecektir. Bu makaleyi hazırlarken, "Edukata Islame" dergisinin ilk sayısından başlayarak 118/2019 sayısına kadar detaylı incelemesi yapılmaya çalışılmıştır. 118 sayısı esas alınarak yapılan incelemede bu derginin tefsir ilmine geniş yer ayırdığı görülmüştür. Araştırmanın temel amacı, bu derginin tefsir ilmine olan katkısını gün yüzüne çıkarmak ve yeni araştırmacıların hizmetine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Kosova, Arnavut, İslamî Eğitim.

TAFSİR STUDIES IN JOURNALS OF ISLAMIC RESEARCHES IN KOSOVO- IN THE CONTEXT OF THE JOURNAL OF "EDUKATA ISLAME" (1970-2019)

Abstract

The efforts of Kosovar Albanian thinkers in interpreting the Qur'an include a series of contributions aimed at providing a deep and clear understanding of the sacred Islamic text for the Kosovar Albanian people. These efforts have been made in different historical and social contexts, often taking into account the specific needs of the Kosovar society. The Quran is also the book that Kosovars most desire to translate and benefit from in their own language. Over the years, they have achieved remarkable successes in translating and writing in various fields, including exegesis, by making unforgettable strides in the interpretation of Allah's word. This research provides information on the history of the Islamic studies journal "Edukata Islame" (Islamic Education) published in Kosovo and its contributions in the field of Tafsir (Quranic exegesis). While preparing this article, a more detailed examination was conducted starting from the first issue of "Edukata Islame" up to issue 118/2019. Accordingly, the research is based on the 118 issues of the journal, and it was found that this journal has devoted considerable space to the science of Tafsir. The main aim of this research is to highlight the contributions of this journal to the field of Tafsir and to make these contributions available to new researchers.

Keywords: Qur'an, Kosovo, Albanian, Tafsir, Islamic Studies.

Giriş

Kuran'ın Arnavutların yaşamı üzerindeki etkisi, 15. yüzyıldan itibaren, İslam'ın Arnavut topraklarında yayıldığı dönemde görülmektedir. Ancak, diğer Avrupa halklarıyla kıyaslandığında, Arnavutlar ve Boşnaklar arasında, çoğunlukla Müslüman olmalarına ve bu alanda uzmanların bulunmasına rağmen,

* Prof. Ass. Dr. Kosova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, valosabat@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8216-169X

DOI: 10.53336/rumeli.1510484.

İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Batatina Krasniqi, Valmire. "Kosova'da İslamî Araştırmalar Sahasındaki Bilimsel Dergilerde Tefsir İlmine Dair Çalışmalar -"Edukata Islame" Dergisi (1970-2019) Özelinde-". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 14 (2024), 77-87. <https://doi.org/10.53336/rumeli.1510484>.

Copyright © CC BY-NC 4.0

bölgede Kur'an'ın tercümesi nispeten geç gerçekteşmiştir. Erken dönemlerde, Arnavutlar arasında Kur'an-ı Kerim'in tercümesi ve açıklaması, sözlü olarak varlık göstermiştir. Ayetler, dini dersler sırasında halk diline çevrilmiş ve bu şekilde halk arasında aktarılmıştır. Ancak yazılı tercüme geleneği nispeten daha geç başlamış olup ilk aşamada yalnızca birkaç ayetin yazılı çevirisine rastlanmaktadır. Daha sonraki dönemlerde ise bazı surelerin tercümeleri ve yorumları görülmeye başlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in tam tercümeleri ise ancak yakın dönemlerde, yani 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere, tercümelerin yanı sıra akademik ve bilimsel süreli yayınlar da büyük bir önem taşımaktadır. Onlar, toplumda meydana gelen tarihi ve güncel sorunları incelemek ve ortaya koymak açısından çok önemli olup bu çalışmalarını ayrıca farklı alanlarda düşünür ve araştırmacıların özgün fikir ve düşüncelerini, buluş ve yeniliklerini topluma aktarma aracı olarak önemli birer kaynak saymak mümkündür. Bu yayınların bir diğere önemi de dünyanın herhangi bir yerinde geliştirilen yeni bilgi ve fikirlerin takip edilmesi ve çeviri yoluyla diğere topluluklara sunulmasına katkı sunmasıdır.

Dünyada dergi ve dergicilik tarihine bakıldığında ilk derginin XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Günümüze kadar tespit edilen en eski dergi, 1663-1668 yıllarına ait bir dergi olup yayımcısı teolog ve şair Johann Rist tarafından Almanya'da yayımlanmış olan *Erbauliche Monaths-Unterredungen* (Örnek Aylık Düşünceler) isimli dergidir.¹ Bunun akabinde Avrupa'nın diğere ülkelerinde de aynı hüviyete sahip dergiler çıkarılmaya devam etmiştir. Londra'da basılan *The Gentleman's Magazine* adlı derginin editörü Edward Cave tarihte ilk editör olarak da tanıtılmaktadır.² Osmanlı Devleti'nde ise ilk derginin *Vekayi-i Tıbbiye* ismiyle, 1849 yılında basılmaya başlayıp 1851'e kadar devam eden ve 28 sayısı çıkmış olan bir tıp dergisi olduğu tespit edilmiştir.³ Arnavutça dilindeki dergilerin tarihçesine bakıldığında ilk yayının, Aralık 1860'da Pellazgu (Pelag) isimli dergiyle Yunanistan'da başladığı ve 1912'ye kadar bu dergilerin Arnavutluk ve Balkan yarımadasının haricinde Türkiye, Yunanistan, İtalya, Romanya, Belçika, Mısır gibi farklı ülkelerde yayımlandığı bilinmektedir. Bu dönemdeki dergilerde bazı çalışmalar sadece Arnavutça yayımlanırken diğerelerinde de Arnavutçanın yanında İtalyanca, Türkçe, Fransızca, Yunanca ve İngilizcenin de yer aldığı görülmektedir.⁴ Ancak Balkan topraklarında en çok Müslüman nüfusun yaşayıp çoğunluğunu Arnavutların teşkil ettiği Arnavutluk, Kosova ve Makedonya bölgelerinde yayımlanmış olan İslamî süreli yayınlardan en eskisinin *Zani i Naltë* (Sadâ-i Âlî) isimli derginin olduğu söylenmektedir. Arnavutluk'ta 1923-1939 yılları arasında aylık şekilde yayımlanmış olan söz konusu derginin hacmi

¹ Dikbaş Çetin, "A Research Study on Car Magazines in Turkey and Magazine Industry", *Izmir University of Economics, Faculty of Fine Arts and Design Department of Visual Communication Design* 8/2. (2009), 3-16.

² C. Lennart Carlson, "The First Magazine a History of the Gentleman's Magazine", *Brown University Studies* (Amerika Birleşik Devletleri:1938), 4/8-103.

³ Aslı Yapar Gönenç, "Türkiye'de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi", *İletişim Fakültesi Dergisi* (İstanbul:2009), 29/63-84.

⁴ Bkz. Emiroğlu, Kudret, "Osmanlı Dünyasından Cumhuriyete Arnavutça Süreli Yayınlar", *Kebikeç* 50 (2022), 332-367. Selenica, Teki, "Pasqyrat e Fletoreve dhe të Revistave që Janë Botuar ", *Zani i Naltë* (Tiran: 2013), 4/114-117.

otuz ila yetmiş sayfaya kadar ulaşmakta ve içindeki yazılar ise üç beş sayfaya varan çalışmalardan oluşmaktadır.⁵ Dergi, örneğin, 1924'te sayfalarında kadınların örtünmesinin kaldırılmasını savunanlar ve karşı çıkanlar arasında başlatılan tartışma gibi çok yönlü kültürel ve dini sorunlarla ilgilenmiştir. Aynı zamanda Arnavut devletinin kurulması meselesine de önem vermiştir.⁶

Diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Kosova'da da İslamî, bilimsel nitelik taşıyan pek çok süreli yayın olduğu görülmektedir. Ancak Kosova'da yaşayan Arnavut okuyuculara yönelik 1971 yılında yayımlanmaya başlayan ve halen devam eden *Edukata Islame* (İslamî Eğitim) dergisinin, ülkemizdeki teknik ve içerik olarak profesyonel ilk İslamî dergi olduğu bilinmektedir. Aslında bu dergi, yayın kurulunun çıkarılış gerekçesi olarak belirttiği gibi şartları karşılamayan ve yaşayan çağa uymayan "Buletin"⁷ isimli derginin devamı niteliğindedir:

"Şimdiye kadar Arnavutça dilinde daktilo ile *Buletin* adında bir dergi yayımlanmış olmasına rağmen aşırı sadeliği ve çağdaş yaşamın koşul ve gereksinimlerine cevap vermemesi dikkate alınarak 02.02.1971 tarihli toplantısında *İlmiye Derneğinin* Yürütme Konseyi tarafından bu derginin *Edukata Islame* (İslami Eğitim) adıyla güncellenmesine, eski şekil ve içeriği değiştirilerek matbu olarak yayımlanmasına karar verilmiştir."⁸

Dergi, Arnavutça konuşan okuyucunun kendi ana dilinde dini bilgileri öğrenmek için başvurabileceği bir kaynak olmanın yanında Arnavut din aydınının düşüncelerini, fikirlerini ve bilimsel çabalarını Arnavut dilinde sunabileceği bir kürsü olması açısından büyük önemi haizdir. Ayrıca ağırlıklı olarak İslamî ilimler alanında faaliyet gösteren bu dergi, Kosova, Arnavutluk ve Makedonya'da Arnavut Müslümanların bu alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıp onların güncel sorunlarını akademik çerçevede analiz etmeyi, çözüm üretmeyi ve bunları yayın yoluyla kamuoyuna sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca söz konusu dergi, yazı alanında az sayıda müellifleri bir araya toplayarak yeni akademisyenlere ufuklar açmayı başarmış ve kısa bir süre içinde İslam kültürü ve düşüncesinin gelişmesine katkı sunmanın yanı sıra İslam mesajının Arnavut Müslüman halkı arasında yayılması için de bir platform haline gelmiştir. Dergide temel İslam ilimleri, ahlâk, fıkıh, akaid, İslam tarihi, tefsir gibi farklı branş çalışmalarına yer verilmesinin yanı sıra kültürel nitelikteki farklı konular da okuyucuya sunulmaktadır. 1971 yılında yayımlanmaya başlayan ve halen devam eden *Edukata Islame* (İslamî Eğitim) dergisi üç aylık periyotlarla 2019'a kadar toplam 118 sayıya ulaşmış bulunmaktadır. Derginin yukarıda bahsedildiği tarihten sonrasında yayını da devam etmektedir. Kitap ve sempozyum

⁵ Zani i Naltë, S. 2, Y. 1927 tarihli sayı 37 sayfadan ve yedi yazıdan oluşmaktadır. Zani i Naltë, S. 6, Y. 1927 tarihli sayı ise 36 sayfadan ve altı yazıdan oluşmaktadır. Dergiye ulaşmak için bkz. Erişim: [Zani i Naltë – Zani i Nalte 1923-1939 Zani i Naltë \(zaninalte.al\)](http://Zani i Naltë – Zani i Nalte 1923-1939 Zani i Naltë (zaninalte.al))

⁶ İsmail Bardhi, "The Sayfahs of the Translation and Tafseer of the Noble Qur'an into Albanian Language", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi -Journal of the Near East University Faculty of Theology* (İstanbul: Yakın Doğu Üniversitesi, 2018) cilt: IV, 2/174.

⁷ Hajrullah Hoxha, *Fillimet e Shtypit Islam në Kosovë dhe Zhvillimi i Tij* (Pristine: Kosova İslam Birliği 2005), 16.

⁸ Bkz. *Edukata Islame*, (Pristine: Kosova İslam Birliği 1971), 1/56.

tanıtımlarına da yer verilen derginin bir sayısında değişiklik göstermekle birlikte ortalama yirmi makale yayımlanmaktadır. Her ne kadar dergi hakemli olmasa da, üslûbu bakımından akademik bir niteliğe sahiptir.⁹ Dergi, yalnızca Arnavutça yazılmış veya bu dile tercüme edilmiş makaleleri kabul etmektedir. Dergiyi Kosova’da yayımlanan diğer akademik dergilerden ayıran önemli bir özellik ise, makalelerin hem İngilizce hem de Arapça özetlerinin bulunmasıdır.¹⁰ Derginin İngilizce ve Arapça özetler sunması, Kur’an’a dair çalışmalarının daha geniş bir kitle tarafından okunup anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu da, derginin Kur’an’ın mesajını sadece Arnavutça konuşan toplumlar için değil, daha geniş bir platformda yaygınlaştırma çabası olarak değerlendirilebilir.

1. Edukata Islame’de Detaylandırılan Kur’ân Konuları

İslam birliği tarafından yayımlanmış olan *Edukata Islame*, hem akademik çevrelerde hem de geniş okuyucu kitlesi arasında saygın bir yere sahiptir. 1971 yılında ilk kez yayımlanan dergi, Kosova, Makedonya ve Arnavutluk’taki İslamî düşüncenin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Arnavutça yayımlanmış olan bu dergi İslamî bilgi ve kültürü yaymak, topluma dini eğitim sağlamak ve İslamî düşüncüyü teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. Dergi, İslamî ilimlerin pek çok alanında olduğu gibi, Kur’an çalışmaları ve tefsir alanında da dikkat çeken bir yayın platformu olmuştur. Araştırmacıların Kur’ân-ı Kerim ilimleri hakkında katkılarını yayımlamaları için *Edukata Islame* dergisi özel bir bölüm - Tefsir Bölümü - açmıştır. Bu bölümde derginin yayın hayatına başladığı andan itibaren tefsir alanındaki makaleler ve araştırmalar bir araya getirilerek yayımlanmıştır. Bu makaleler başlangıçta çoğunlukla Kur’ân sûreleri ve âyetlerinin yorumlarını ihtiva ederken daha sonra Kur’ân ve onun ana konuları hakkında çeşitli çalışmalarla devam etmiştir. Bu perspektiften bakıldığında, tefsir bölümünde yayımlanan makaleler iki kısımda ayrılabilir: Kur’ân’ın kısmî yorumları ve tefsir üzerine teorik ve kavramsal yayınlar.

2. Edukata Islame Dergisinde Kısmî Kur’ân Tefsiri

Dergide sûreler ve âyetlerin tefsiriyle ilgili makalelerde, uzun süre derginin baş editörlüğünü yapan Sherif Ahmeti’nin önemli katkıları olduğu görülmektedir. Ahmeti’nin makalelerinde ve yorumlarında genellikle İslam kültürünü canlı tutmaya ve okuyuculara Kur’ân ve tefsir bilimi hakkında geniş bir bilgi yelpazesi sunmaya çalıştığı görünmektedir. Bu yazarın fikirleri, ondan sonraki araştırmacılara ufuk açmış, Kosova’da tefsir ilmi çalışmalarına katkı sunmuştur. Nitekim yayımladığı bazı makaleler arasında: “Komentimi i Sures vel Asri” (İhlas Sûresi’nin Tercümesi ve Yorumu)¹¹, “Komentimi i Sures Kevther” (Kevser Sûresi’nin Tercümesi ve Yorumu)¹² gibi çalışmalar yer almaktadır. Bazı Kur’ân

⁹ Fatıon Shabani, “Kosova’da Yayınlanan İslami Bilimsel-Akademik Dergilerin İçeriği ve Kritiği”, *Balkan Araştırmaları Dergisi - The Journal of Balkan Studies* (Edirne: Trakya Üniversitesi 2015), cilt: VI, 2/s. 7.

¹⁰ Shabani, “Kosova’da Yayınlanan İslami Bilimsel-Akademik Dergilerin İçeriği ve Kritiği”, cilt: VI, 2/s. 9.

¹¹ Sherif Ahmeti, “Komentimi i Sures vel asri”, *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 1971), 1/2-6.

¹² Ahmeti, “Komentimi i Sures Kevther”, *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 1972), 5/3-6.

sûrelerinin tam tefsirinin yanı sıra, bazı özel âyetler hakkında da makaleleri bulunmaktadır. Nitekim, “Komentimi i ajeteve 9-11 të Sures Xhuma” (Cuma Âyeti’nin Tercümesi ve Yorumu),¹³ “Komentimi i ajetit 1-4 të sures Bekare” (Bakara Sûresi’nin 1-4. Âyetlerinin Tercümesi ve Yorumu),¹⁴ “Komentimi i ajetit 125 të Sures Nahl” (Nahl Sûresi’nin 125. Âyetinin Tercümesi ve Yorumu)¹⁵ buna örnek verilebilir. Sherif Ahmeti’nin tefsir yazılarında hem zarif hem de anlaşılır bir üslup öne çıkmaktadır. Nitekim yazılarında uzun leksikolojik açıklamalara ve polemiklere yer vermez, özlü bilgileri dahil edip konunun bütünlüğünü korur ve yararlı bulduğu konulara değinerek gereksiz detaylardan kaçınır. Arapça okuma-yazma bilmeyen Kosovalı Arnavut okuyucular için Sherif Ahmeti, âyetleri Arapçadan Latin alfabesine de transkribe edip altına Arnavutça çevirisini ekler, ardından tematik bir yoruma yer verir. Söz konusu yazar, çoğu zaman âyetin veya sûrenin iniş sebeplerinden de bahseder ve o sûre veya âyetlerden çıkarılan değerleri ve dersleri göz ardı etmez. Aynı şekilde, araştırmacı S. Bajgora da Sherif Ahmeti’nin tefsir alanındaki katkılarını ele aldığı bildirisinde, Ahmeti’nin Kur’ân yorumlarında akidevî argümanlara özel bir önem verdiğini vurgulamaktadır. Bu argümanlar aracılığıyla Ahmeti, bir yanda Kur’ân ve iman, diğer yanda bilim arasında bir bağlantı kurmaktadır. Elbette onun bu bağlamda gereksiz detaylara girmemesi ve Kur’ân’ın kutsallığına/i‘cazına zarar vermemesi dikkat çekmektedir.¹⁶ Ayrıca Ahmeti’nin yorumlarını daha da özgün yapan ve onun yaşadığı dönemdeki okuyucuların ilgisini ve teveccühünü sağlayan şeyin, insanın günlük yaşamından farklı örnekleri alması ve mantığı etkili kullanması olduğu vurgulanmaktadır.¹⁷

Ahmeti’in Kur’ân’ı yorumlama konusundaki dikkati, hemen tüm yorumlarında görülebilmektedir. Nitekim Kevser sûrenin tefsirinde Ahmeti, sûrenin tebliğ edilişi hikayesiyle, nüzûl nedenlerini yorumlamaya başlamaktadır Kevser suresinde Yüce Allah, müşriklerin çeşitli kötülüklerine, hakaret ifade eden konuşmalarına karşı, Hz. Peygamber’i teselli etmektedir. Peygambere çeşitli iyiliklerle vaadlerde bulunmakta, onu, Allah’a karşı şükür vazifelerini yerine getirme yoluna sevk etmekte ve onun düşmanlarının acı akıbetlerini haber vermektedir. Ahmeti bu sûrenin yorumunda şöyle söylemektedir:

“Denir ki, Muhammed’i, onun vaazlarını, Allah’tan gelen gerçeği duymamaları için çeşitli entrikalar, hakaretler, alaylar ve küçümsemelerle hareket eden Kureyş’in bazı düşüncesizleri, As bin Vâil, Ukbe bin Ebî Muayît, Ebû Leheb, Ebû Cehil gibi kişiler, Muhammed’in erkek çocukları öldüğü için onu soyu tükenmiş ve nesli kesilmiş olarak vasıflandırıldılar. Hatta onlardan biri şöyle derdi: ‘Bırakın, bu adam ardında bir vâris bırakmadan ölecek ve işi sona erecek.’ Bu nedenle Allah, müşriklere ve onların

¹³ Ahmeti, “Komentimi i ajeteve 9-11 të Sures Xhuma”, *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 1972) 15-16/5-9.

¹⁴ Ahmeti, “Komentimi i ajetit 1-4 të sures Bekare”, *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 1976) 15-16/17.

¹⁵ Ahmeti, “Komentimi i ajetit 125 të Sures Nahl”, *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 1976) 18/7-14.

¹⁶ Sabri Bajgora, “Kontributi i myderris Sherif Ahmetit në lëmin e Tefsirit”, *Kosova İslam Birliği* 7 (2016), 18-29.

¹⁷ Bajgora. “Kontributi i myderris Sherif Ahmetit në lëmin e Tefsirit”, 22.

entrikalarına karřı bir yanıt ve peygamberi Muhammed'e bir cesaret kaynađı olarak bu sūreyi indirmiřtir.”¹⁸

Ahmeti'nin Kevser sūresinde olduđu gibi Kur'ân âyetleri veya sūrelerini yorumlarken bazı durumlarda nüzül sebeplerini de vurguladıđı, ancak tüm âyetler ve sūrelerde böyle bir bilgiye yer vermediđi¹⁹ gör÷lmektedir.

3. Edukata Islame Dergisinde Tefsir Üzerine Teorik ve Kavramsal Yayınlar

Edukata Islame dergisinde yayımlanan tefsir alanındaki çalışmalar arasında, Haki Sharofi'nin “Tefsiri i Kur'anit” (Kur'ân'ın Tefsiri)²⁰ isimli çalışmasını görmek mümkündür. Aynı şekilde Qazim Qazimi'nin “Figurat stilistike si veçanti e vlerave artistike të Kur'anit” (Kur'ân'ın Sanatsal Deđerlerinin Özelliđi Olarak Stilistik Figürler)²¹ adlı makalesi, leksikolojik açıklamalar ile Kur'ân-ı Kerim'deki belagat ve metaforların kullanımına dair kapsamlı ve derinlemesine bir yaklaşım sunmaktadır. Ele alınan konular ve odaklanılan başlıca meseleler göz önünde bulundurularak bu çalışmada ilgililere, akademisyenlere ve öğrencilere Kur'ân-ı Kerim'in derinlemesine düşün÷lmesi ve incelenmesi çağrısında bulunulduğunu söylemek mümkündür.

Bu alandaki çalışmalarda Sabri Bajgora'nın katkıları da öne çıkmaktadır. Adı geçen yazar, tefsir ilmi üzerine sahip olduğu bilgileri temel alarak, *Edukata Islame* dergisinin tefsir bölümünde yeni bir yaklaşım getirmeye çalışmaktadır. İlk üç çalışmasında,²² tefsir ilminin tarihini kronolojik olarak ele alarak Peygamber (a.s) dönemi, sahabe ve tâbiin dönemlerini incelemektedir. Verilere dayanarak, tefsirin başlangıcını, gelişimini ve bu dönemlerdeki yazımını somut bir şekilde gözler önüne sermektedir. Her üç dönemin olaylarına ve bu ilme katkıda bulunanlara ek olarak, karakteristik özelliklerini de ortaya koyarak, tefsirin farklı zaman dilimlerinde nasıl evrildiğini göstermektedir. Örneğin, sahabe dönemindeki tefsir üzerine yazdığı çalışmada Bajgora, Kur'ân'ın tefsirinin zorunluluğu hakkında Kur'ânî delilleri²³ sunmakla birlikte bizzat Peygamber (a.s.) tarafından yapılan yorumlara değinerek, sahabenin tefsir ilmindeki konumunu incelemektedir. Ona göre bu dönemdeki tefsir kaynakları, tefsirin özellikleri ve sahabeler arasında Kur'ân algısı konusunda çok az farklılık vardır. Ayrıca kendisi, tefsirin o dönemde müstakil bir ilim dalı olarak toplanıp yazılmadığını, Resulullah'tan (a.s.) hadisler şeklinde sözlü olarak aktarıldığını belirtmektedir. Yine bu çalışmada sahabeden gelen rivâyetlerin geçerliliği hakkında bilgilerin de yer aldığını görmek mümkündür. Bu bağlamda mevcut olan tüm farklılıklara değinerek, sahabiler arasında öne çıkan müfessirleri ve en çok tefsir rivâyeti

¹⁸ Ahmeti, “Komentimi i Sures vel Asri”, 1/2-6 v.s.

¹⁹ Ahmeti, “Komentimi i Sures Kevther”, 5/3-6;

²⁰ Haki Sharofi, “Tefsiri i Kur'anit”, *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 1992), 55/17-22.

²¹ Qazim Qazimi, “Figurat stilistike si veçanti e vlerave artistike të Kur'anit”, *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 1996), 63-64/10-15.

²² Bajgora, “Tefsiri i Kur'anit në kohën e Resulullahut s.a.v.s”, *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2002), 68- 69/20-27; Ayrıca bkz. Bajgora, “Tefsiri në kohën e sahabëve” ve “Tefsiri në kohën e Tabiinjeve”, *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2003), 71/23-29.

²³ Bkz.: Bajgora, “Tefsiri i Kur'anit në kohën e Resulullahut s.a.v.s, 68- 69/20-27.

bulunan dört büyük sahabî İbn Abbâs, İbn Mesud, Ali b. Ebî Tâlib ve Ubeyy b. Kab'ın biyografilerine yer vermektedir. Bajgora'nın, bazı durumlarda önceki alimlerin görüşlerine yönelik eleştirel değerlendirmeler de yaptığı görülmektedir. Nitekim, İbn Haldun'un sahabenin "Kur'ân Arapça olduğu için Araplar onun kelime ve yapılarını biliyor ve Kur'an'ı anlıyorlardı" şeklindeki görüşü²⁴ hakkında Hüseyin ez-Zehabi'nin açıklamalarına dayanarak şunları söylemektedir: "İbn Haldun'un bu görüşü, bizim düşüncemize göre genellenmiş ve iyi tartılmamış bir değerlendirmedir. Zira tüm sahabîler Kur'ân dilini anlama ve ilim seviyesinde aynı düzeyde değillerdi."²⁵ Aynı zamanda Bajgora'nın tefsir ilminde öne çıkan bazı müfessirlerin biyografisi, eserleri ve katkılarına dair bu dergide sunduğu çalışmalar da büyük önem taşımaktadır. Bu müfessirler hakkındaki çalışmaları arasında, "İmam Maturidi dhe tefsiri i Tij Te'vilatu Ehli's-Sunnet" (İmam Mâturidî ve onun Te'vilâtu Ehli's-Sünne tefsiri),²⁶ "Muhammed Tahir Ibn Ashur dhe Tefsiri i Tij et-Tahriru ve't-Tenviru" (Muhammed Tahir İbn Aşur ve onun et-Tahrîru ve't-Tenvîru tefsiri),²⁷ "Vehbe Zuhajli dhe Tefsiri i Tij et-Tefsiru'l-Munir" (Vehbe Zuhayli ve onun et-Tefsiru'l-Munîr tefsiri)²⁸, "Muhamed Mutevel-li esh-Sharavi dhe Tefsiri i Tij – Hvatiri Havle-l Kurani-l Kerim" (Muhammed Mutevelli eş-Şaravî ve onun Havâtir Havle-i Kur'ân-ı Kerîm)²⁹ vb. başlıklar yer almaktadır.

Söz konusu çalışmalarda Bajgora,³⁰ Kur'ân'ın öne çıkan müfessirlerinin yaşamlarını, onların birer âlim olarak kişiliklerinin oluşumunda etkili olan siyasî ve ekonomik koşulları, hocalarının etkilerini, eserlerini ve tefsir ilmine katkılarını ele almaktadır. Ayrıca bu çalışmalar, alimlerin Kur'ân'ı yorumlama metodolojilerini örneklerle ortaya koymakta ve her çalışmanın başlıklar ve temalarla tasnif edildiği özgünlüklerini göstermektedir. Şiirsel ifade ve mükemmelliyetçi tavır, onun yazılarının en belirgin özelliklerinden biridir.

Edukata Islame dergisinde bu eserlerin yanı sıra, Ali İljaz'ın, "Fakte Shkencore Për Meditimin nga Kurani i Madhërishëm" (Kur'ân-ı Kerîm'den Meditasyon ile İlgili Bilimsel Gerçekler),³¹ Xhabir Hamiti'nin, "Zanafilla e studimit të njohurive kuranore (Kur'ân İlimlerinin Başlangıcı)³², Müslim

²⁴ "Kur'ân, Arapların dilinde, onların retorîği şeklinde indirildiği için, hepsi kelimelerin anlamlarını ve yapılarını anlayıp biliyorlardı." Bajgora, "Tefsiri i Kur'anit në kohën e Resulullahut s.a.v.s", 68- 69/20-27.

²⁵ Bajgora, "Tefsiri i Kur'anit në kohën e Resulullahut s.a.v.s", 68- 69/20-27.

²⁶ Bajgora, "İmam Maturidi dhe tefsiri i Tij Te'vilatu Ehli's-Sunnet", *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2018), 112/ 17-22.

²⁷ Bajgora, "Muhammed Tahir Ibn Ashur dhe Tefsiri i Tij et-Tahriru ve't-Tenviru", *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2018), 113/3-9.

²⁸ Bajgora, "Vehbe Zuhajli dhe Tefsiri i Tij et-Tefsiru'l-Munir ", *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2018),114/3-9.

²⁹ Bajgora, "Muhamed Mutevel-li esh-Sharavi dhe Tefsiri i Tij – Hvatiri Havle-l Kurani-l Kerim ", *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2019),115/23-29.

³⁰ Bajgora, "İmam Maturidi dhe tefsiri i Tij Te'vilatu Ehli's-Sunnet", 112/ 17-22; "Muhammed Tahir Ibn Ashur dhe Tefsiri i Tij et-Tahriru ve't-Tenviru", 113/3-9; "Vehbe Zuhajli dhe Tefsiri i Tij et-Tefsiru'l-Munir ", 114/3-9.

³¹ Ali F. İljazi, "Fakte Shkencore Për Meditimin nga Kurani i Madhërishëm", *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2022), 108/3-6 ;110/6-10; 119-120/17-22.

³² Xhabir Hamiti, "Zanafilla e studimit të njohurive kuranore", *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2023), 70/30-37.

Kazimi'nin, "Nga mrekuilitë e Kur'anit" (Kur'an'ın mucizelerinden),³³ adlı makalelerinin yer aldığı görülmektedir. İljazi, tıp doktoru olup yazılarında bilimsel karakterde âyetler sunarak Kur'an'ın bilimsel yönünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışmalarda bilimsel konuları detaylı bir şekilde ele alıp Kur'an âyetleriyle destekleyerek işlemektedir. Buna göre bu bilimsel vakıalar 1400 yıl önce Kur'an'da açıklanmıştır ancak insanlar bunları 20. yüzyıl teknolojisiyle keşfedebilme imkanına sahip olmuşlardır. Bu nedenle, açıklayıcı ve tematik yönlerinin yanı sıra bu çalışmalar tefsir alanında önemli ve bu bilimi insan perspektifinden anlamak için önemli verilere sahip olan bilimsel bir incelemeyi de ihtiva etmektedir. Örnek olarak "Fakte Shkencore Për Meditimim nga Kurani i Madhërishëm" (Kur'an-ı Kerim'den Meditasyon ile İlgili Bilimsel Gerçekler) başlıklı çalışmayı vurgulamak yerinde olacaktır. Bu çalışmada İlazi, insanın mucizevî yaratılışını anlatan Kur'an âyetlerini³⁴ bir araya toplayarak, bu âyetlerden insanın kökeni ve ana bileşeninin topraktan olduğunu, yani özünün bu dünyadan olduğunu belirtmektedir.³⁵ Ayrıca "وَحَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَعَدْرُهُ تَقْدِيرًا" / "Her şeyi yaratan ö yarattığına bir ölçüye göre düzen veren...Allah'tır."³⁶ şeklindeki âyetin, Allah'ın evrendeki her şeyin yaratıcısı olduğunu kanıtlayan birçok bilimsel delilden biri olduğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde Hamiti, yukarıda bahsedilen makalesinde, oryantalist çalışmaları kullanarak tefsir ilminin tarihi, kökeni ve gelişimi hakkında nitelikli bir özet sunup bu ilmin doğru bir şekilde aydınlatılmasına yardımcı olmaya çalışmaktadır. Ayrıca Kur'an müfessirlerini klasik yorum yöntemlerinden modern yorum yöntemlerine geçmeye yönlendiren sebepler ve sonuçlardan bahsetmekte, yani çağdaş yorumlama yöntemlerinin gelişimini ele almaktadır.

Derginin son sayılarına bakıldığında, tefsir alanındaki yazılar ve Arapça ve Boşnakça ve İngilizce çevirilere yönelik daha büyük bir ilgi olduğu görülmektedir. Çevirilerden, Azmir Jusufi tarafından tercüme edilen Enes Karic'in, "Koha në Kur'an" (Kur'an'da Zaman), "Koha e Bashkësive ose Epoka e Popujve" (Toplulukların Zamanı veya Halkların Çağı) gibi kavramsal çalışmalarını örnek olarak vermek mümkündür.³⁷ Aynı şekilde, Azmir Jusufi tarafından Boşnakçadan çevrilen Xhevad Shocic'in "Historiku i kiraaeteve" (Kıraatlerin Tarihi) ve "Aspekti tefsiror i kiraaeteve" (Kıraatlerin Tefsirsel Yönü),³⁸ başlıklı çalışmalarının da bu bölümde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Shoqiq bu makalelerde Kur'an kıraatleri üzerine derinlemesine bir araştırma sunmaktadır. Öncelikle kıraatlerin kaynağı, hadislerde harf kelimesinin anlamı ve *kıraat, rivâyet, turuk, imam, ravi, tarik* gibi terimlerin anlamı hakkında kısa bir giriş yapmaktadır. Daha sonra kıraatlerin öğrenilme yolları, kıraatlerin doğruluğuna göre sınıflandırılması, kıraat imamlarının sayısının belirlenme yöntemi, tanınmış kıraat merkezleri, bu merkezlerdeki en ünlü kârilere, yedi kıraat imamı ve onların nakilcileri hakkında bilgiler

³³ Muslim Qazimi, "Nga mrekuilitë e Kur'anit", *Edukata İslame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2023), 7123/29.

³⁴ Rûm, 30/20; Furkân 25/54; Mu'minûn, 23/12.

³⁵ İljazi, "Fakte Shkencore Për Meditimim nga Kurani i Madhërishëm", 108/3-6.

³⁶ Furkân, 25/2

³⁷ Enes Karic, "Koha në Kur'an", *Edukata İslame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2015), 108/20-24. Ayrıca bk., "Koha e Bashkësive ose Epoka e Popujve", 109/30-39.

³⁸ Xhevat Shocic, "Historiku i kiraaeteve", *Edukata İslame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2016), 109/33-39; Ayrıca bkz. "Aspekti tefsiror i kiraaeteve", 112/2016.

vermektedir.³⁹ Böylece bu araştırmalarda, mütevatir kıraatlerin bizzat Kur’ân olduğu, namazda ve namaz dışında okunduğu ve netice itibariyle her Müslümanın onların orijinalliğine inanmasının bir zorunluluk olduğu gerçeği vurgulanmaktadır.

Okuyucuların tefsir ilmine ve Kur’ân’a olan ilgisinin artması ve bu konudaki ihtiyaçlar göz önünde bulundurarak, Kosovalı Arnavut araştırmacıları çeşitli makaleler sunmuş, böylece okuyuculara Kur’ân ve tefsir ilmini her açıdan tanıtmaya gayret göstermişlerdir. Kur’ân üzerine yazan yazarlar arasında Lulzim Esati de bulunmakta olup bu dergide “El-Bejan- Dhuntia e të Shprehurit Qartë Elekuenca” (El-Beyan - Açık İfade Yeteneđi ve Belagat)⁴⁰ başlıklı makalesini yayımlamıştır. Ayrıca Ataullah Aliu “Nocioni Fitne në Kur’an dhe Egzegjeza e Tij” (Kur’ân’da Fitne Kavramı ve Tefsiri) ve “Interpretimi i Nocionit Fitne nga Hafiz Ibrahim Dalliu” (Hafiz İbrahim Dalliu’nun Fitne Kavramının Yorumu)⁴¹ başlıklı araştırmaları da zikretmeye değerdir. Esati, toplumda büyük başarılarla ulaşmanın bir yolu olan belagatın önemini vurgulayıp Kur’ân’da da belagatın öne çıktığını göstermekte ve onu elde etme ve benimseme yöntemlerini sunmaktadır. Ali’nin makaleleri de aynı şekilde Kur’ân’ın tematik tefsiri kategorisine girmekle birlikte Kur’ân’da yer alan kavramların açıklanması ve İslam’daki önemini belirtmesi açısından kıymetlidir. Onun makalelerinde fitne kavramının etimolojik ve terimsel anlamda tefsirinden bahsedilmekte ve bu kavrama dair büyük Arnavut müfessir Hafız İbrahim Dalliu tarafından ortaya konan yorum sunulmaktadır. Dergi, tefsir alanında yayımlanan bilimsel makaleler ve araştırmalar ile Kur’an’ın derinlemesine yorumlanmasına katkıda bulunur. Adı geçen yazarların, Kur’an’ı sadece literal bir metin olarak değil, aynı zamanda Arnavut toplumunun dini, sosyal ve kültürel yapısını şekillendiren temel bir rehber olarak ele aldıkları görölmektedir. Bu bağlamda *Edukata Islame*, tefsir çalışmalarıyla Arnavutça konuşan İslamî düşünürlerin Kur’an’a dair görüşlerini derinleştirmeye katkısı olduğu söylenebilir.

Sonuç

Edukata Islame dergisi, Balkan coğrafyasının en önemli İslamî bilimsel dergilerinden biri olarak bilinmektedir. Hem toplumu aydınlatan bilimsel yönüyle hem de İslam’ı özgün bir şekilde anlama ve yeni nesillere aktarma konusundaki yazılarıyla öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Arnavutların yaşadığı coğrafyada yayımlanan ilk İslamî dergi olarak kabul edilebilir ve elli yıldan fazla bir süredir kesintisiz olarak yayımlanmaktadır. Bu formatta 126 sayıyı açmış olup Arnavut topraklarındaki en uzun ömürlü İslamî dergi sayılmaktadır.

³⁹ El-Haxhxhaxh En-Nejsaburi Muslim, *El-Xhami ‘u’s-Sahih (Sahih Muslim)*, Kitab “Salatu’l-Musafirin”, (Riad: Daru’s-Selâm li’n-Neshri ve’t-Tevzi’,1998) 1906.

⁴⁰ Lulzim Esati, “El-Bejan- Dhuntia e të Shprehurit Qartë Elekuenca”, *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2019), 116/12-15.

⁴¹ Atullah Aliu, “Nocioni Fitne në Kur’an dhe Egzegjeza e Tij”, *Edukata Islame* (Priştine: Kosova İslam Birliği 2016), 116/12-15; Ayrıca bkz., “Interpretimi i Nocionit Fitne nga Hafiz Ibrahim Dalliu”, 118/2019.

Edukata Islame dergisinin Arnavutların yaşamakta olduğu coğrafyada tefsir ilminin gelişimi ve tanıtımında önemli ve büyük bir rol oynadığı söylenebilir. Kosova İslam Birliği tarafından yayımlanmış olan bu dergi, araştırmacıların, ilahiyatçıların ve bilim insanlarının araştırmalarını paylaşmaları ve Kur'ân'ın yorumlanması ve günlük hayatta uygulanmasıyla ilgili önemli konulara yer vermesi açısından önemli bir misyon yüklenmiştir. Bu dergideki araştırmalar, Arnavutça tefsir literatürünün zenginleşmesine yardımcı olup teoloji araştırmacıları ve öğrencileri için değerli kaynaklar sunmuştur. Akademik araştırmaları yayımlamasıyla tefsir alanında ileri düzey araştırmaları ve çalışmaları teşvik etmiştir. Aynı zamanda bu dergi, tefsire olan ilginin artmasına ve Arnavut araştırmacıların Kur'ân metinlerinin ve ilgili literatürün daha derinlemesine analizine katılmalarına vesile olmuştur. Dergi ayrıca Kur'ân ayetlerinin modern meseleler konusunda yorumlanmasını da ele almıştır. Netice olarak *Edukata Islame*, tefsir geleneği ile modern yorum yaklaşımlarını birleştirmede önemli bir rol oynamıştır, denilebilir. Bu da, tefsir metodolojilerinin yeniden gözden geçirilmesine ve modern zamanların talepleri ve ihtiyaçlarının gündeme alınmasına zemin hazırlamıştır.

Kaynakça

- Aliu, Atullah. “Nocioni Fitne në Kur’an dhe Egzegjeza e Tij”. *Edukata Islame*. 116/12-15. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2016.
- Aliu, Atullah. “Interpretimi i Nocionit Fitne nga Hafiz Ibrahim Dalliu”. *Edukata Islame*. 118/2019. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2019.
- Ahmeti, Sherif. “Komentimi i Sures vel asri”. *Edukata Islame*. 1/2-6. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 1971.
- Ahmeti, Sherif. “Komentimi i Sures Kevther ”. *Edukata Islame*. 5/3-6. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 1972.
- Ahmeti, Sherif. “Komentimi i ajeteve 9-11 të Sures Xhuma”. *Edukata Islame*. 15-16/5-9. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 1972.
- Ahmeti, Sherif. “Komentimi i ajetit 1-4 të sures Bekare ”. *Edukata Islame*. 15-16/17. Prishtine: Kosova İslam Birliği 1976.
- Ahmeti, Sherif. “Komentimi i ajetit 125 të Sures Nahl”. *Edukata Islame*. 18/7-14. Prishtine: Kosova İslam Birliği 1976.
- Bajgora, Sabri. “Kontributi i myderris Sherif Ahmetit në lëmin e Tefsirit”. 7/18-29. *Kosova İslam Birliği*, 2016.
- Bajgora, Sabri. “Tefsiri i Kur’anit në kohën e Resulullahut s.a.v.s”. *Edukata Islame*. 68- 69/20-27. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2002.
- Bajgora, Sabri. “Tefsiri në kohën e sahabëve ”. *Edukata Islame*. 71/23-29. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2003.
- Bajgora, Sabri. “İmam Maturidi dhe tefsiri i Tij Te’vilatu Ehli’s-Sunnet”. *Edukata Islame*. 112/ 17-22. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2018.
- Bajgora, Sabri. “Muhammed Tahir Ibn Ashur dhe Tefsiri i Tij et-Tahriru ve’t-Tenviru”. *Edukata Islame*. 113/3-9. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2018.
- Bajgora, Sabri. “Vehbe Zuhajli dhe Tefsiri i Tij et-Tefsiru’l-Munir”. *Edukata Islame*. 114/3-9. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2018.
- Bajgora, Sabri. “Muhammed Tahir Ibn Ashur dhe Tefsiri i Tij et-Tahriru ve’t-Tenviru”. *Edukata Islame*. 115/23-29. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2019.

- Bardhi, Ismail. “The Sayfahs of the Translation and Tafseer of the Noble Qur’an into Albanian Language”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi -Journal of the Near East University Faculty of Theology*. cilt: IV, 2/174. İstanbul: Yakın Doğu Üniversitesi, 2018.
- Carlson, C. Lennart. “The First Magazine a History of the Gentleman's Magazine”. *Brown University Studies*. 4/8-103. Amerika Birleşik Devletleri, 1938.
- Çetin, Dikbaş. “A Research Study on Car Magazines in Turkey and Magazine Industry”, *Izmir University of Economics, Faculty of Fine Arts and Design Department of Visual Communication Design*. 3-16. İzmir, 2009. Erişim: www2.uncp.edu (25.04.2024).
- Esati, Lulzim. “El-Bejan- Dhuntia e të Shprehurit Qartë Elekuenca”. *Edukata Islame*. 116/12-15. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2019.
- Gönenç, Aslı Yapar. “Türkiye’de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi”. *İletişim Fakültesi Dergisi*. 29/63-84. İstanbul, 2009.
- Hamiti, Xhabir. “Zanafilla e studimit të njohurive kuranore”. *Edukata Islame*. 70/30-37. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2023.
- Hoxha, Hajrullah. *Fillimet e Shtypit Islam në Kosovë dhe Zhvillimi i Tij*. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2005.
- İljazi, Ali F. “Fakte Shkencore Për Meditimn nga Kurani i Madhërishëm”. *Edukata Islame*. 108/3-6. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2022.
- Karic, Enes. “Koha në Kur’an”. *Edukata Islame*. 108/20-24. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2015.
- Karic, Enes. “Koha e Bashkësive ose Epoka e Popujve ”, *Edukata Islame*. 109/30-39. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2015.
- Kudret, Emiroğlu. “Osmanlı Dünyasından Cumhuriyete Arnavutça Süreli Yayınlar”. *Kebikeç 50*. 332-367. Ankara: 2022.
- Muslim, El-Haxhxhaxh En-Nejsaburi. *El-Xhami ‘u’s-Sahih (Sahih Muslim)*, Kitab “Salatu’l-Musafirin”. Riad: Daru’s-Selâm li’n-Neshri ve’t-Tevzi’, 1998.
- Qazimi, Muslim. “Nga mrekuellitë e Kur’anit”. *Edukata Islame*. 71/23-29. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2023.
- Qazim, Qazimi. “Figurat stilistike si veçanti e vlerave artistike të Kur’anit”. *Edukata Islame*. 63-64/10-15. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 1996.
- Teki, Selenica. “Pasqyrat e Fletoreve dhe të Revistave që Janë Botuar ”. *Zani i Naltë*. 4/114-117. Tiran: 2013.
- Shabani, Fation. “Kosova’da Yayınlanan İslami Bilimsel-Akademik Dergilerin İçeriği ve Kritiği”. *Balkan Araştırmaları Dergisi - The Journal of Balkan Studies*. 2/45-46. Edirne: Trakya Üniversitesi, 2015.
- Sharofi, Haki. “Tefsiri i Kur’anit”. *Edukata Islame*. 55/17-22. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 1992.
- Shocic, Xhevat. “Historiku i kiraeteve”. *Edukata Islame*. 109/33-39. Prishtine: Kosova İslam Birliği, 2016.